

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.4.1.35>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ТАЄМНИЦЮ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ: ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Аліна Левченко

*аспірантка кафедри конституційного, адміністративного та кримінального права
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана (Київ, Україна)
ORCID ID: 0000-0002-0221-3937*

Анотація. Основним завданням кожної демократичної держави є забезпечення прав і свобод людини, у тому числі права на таємницю кореспонденції. Особливої актуальності забезпечення цього права набуває в умовах надзвичайного стану. Використавши діалектичний, порівняльно-правовий, системний методи, метод аналізу, нормативно-юридичний, формально-логічний методи та метод прогнозування, дослідили нормативне забезпечення права на таємницю кореспонденції в умовах надзвичайного стану в Україні та за кордоном. Теоретико-методологічною та нормативною основами здійсненого дослідження стали наукові праці й національне законодавство та законодавство зарубіжних країн із досліджуваної теми. У статті проаналізовано законодавство України та зарубіжних країн щодо обмеження прав людини, зокрема права на таємницю кореспонденції, в умовах надзвичайного стану. Виділено три моделі конституційного регулювання обмежень прав і свобод людини в умовах надзвичайного стану, охарактеризовано кожну з них з використанням норм конституцій зарубіжних країн. Визначено найбільш оптимальну із цих моделей, яка відповідає вимогам правової держави. З'ясовано, що в Україні діє інша, відмінна модель конституційного регулювання обмежень прав людини в умовах надзвичайного стану. Тому рекомендовано адаптувати чинну в Україні модель до більш оптимальної й поширеної серед зарубіжних країн. Автором запропоновано внести відповідні зміни до Конституції України та Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану», обов'язково враховуючи норми законодавства зарубіжних держав, що діють в умовах надзвичайного стану. На думку автора, це дасть змогу ефективно забезпечувати й захищати права людини, зокрема право на таємницю кореспонденції в умовах надзвичайного стану.

Ключові слова: право на таємницю кореспонденції, права і свободи людини, обмеження, надзвичайний стан, конституція, законодавство, конституційна модель регулювання обмежень прав і свобод людини.

SECURING THE RIGHT TO THE CONFIDENTIALITY OF CORRESPONDENCE IN THE CONDITIONS OF A STATE OF EMERGENCY: FOREIGN EXPERIENCE FOR UKRAINE

Alina Levchenko

*PhD Student at the Department of Constitutional, Administrative and Criminal Law
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Kyiv, Ukraine)
ORCID ID: 0000-0002-0221-3937*

Abstract. The main task of every democratic state is to ensure human rights and freedoms, including the right to the confidentiality of correspondence. Ensuring this right is of the utmost importance in the conditions of a state of emergency. The basis of this study uses an interdisciplinary approach using dialectical, comparative-legal, systemic methods, method of analysis, normative-legal, formal-logical methods and forecasting in order to investigate the normative provision of the right to the confidentiality of correspondence in the conditions of a state of emergency in Ukraine and abroad. Scientific works, as well as national and foreign legislation on the research topic laid groundwork for the theoretical-methodological and normative bases of the research. The article analyzes national and foreign legislation the restriction of human right, in particular the right to the confidentiality of correspondence, in the conditions of a state of emergency. There are three models of constitutional regulation of restrictions of human rights and freedoms in the conditions of a state of emergency, each of them is characterized in accordance with the norms of the constitutions of foreign countries. The most optimal among these models, that meets the requirements of the rule of law, is identified. It is defined that Ukraine has a different model of constitutional regulation of restrictions of human rights in the conditions of a state of emergency, and it is recommended to adapt the existing in Ukraine model to the more optimal and widespread one among foreign countries. The author suggests to make appropriate changes to the Ukrainian Constitution and the Law of Ukraine “On the legal regime of a state of emergency”, taking into consideration the foreign countries legislation operating in the conditions of a state of emergency. As a result of the study, the author ascertained that it can effectively secure and protect human rights, in particular the right to the confidentiality of correspondence in the conditions of a state of emergency.

Key words: the right to the confidentiality of correspondence, human rights and freedoms, restriction, state of emergency, constitution, legislation, constitutional model of regulation of restrictions of human rights and freedoms.

ЗАПЕВНЕННЯ ПРАВА ДО ТАЄМНИЦІ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ В WARUNKACH STANU WYJĄTKOWEGO: ZAGRANICZNE DOŚWIADCZENIE DLA UKRAINY

Alina Levchenko

aspirantka Wydziału Prawa Konstytucyjnego, Administracyjnego i Karnego

Uczelni publicznej „Kijowski Narodowy Uniwersytet Ekonomiczny im. Wadyma Hetmana” (Kijów, Ukraina)

ORCID ID: 0000-0002-0221-3937

Adnotacja. Głównym zadaniem każdego państwa demokratycznego jest zapewnienie praw i wolności jednostki, w tym prawa do tajemnicy korespondencji. Szczególne znaczenie ma zapewnienie tego prawa w warunkach stanu wyjątkowego. Stosując metody dialektyczne, porównawczo-prawne, systemowe, metody analizy, normatywne i prawne, formalno-logiczne metody i metody prognozowania zbadano normatywne zabezpieczenie prawa do tajemnicy korespondencji w warunkach stanu wyjątkowego na Ukrainie i za granicą. Podstawą teoretyczno-metodologiczną i normatywną przeprowadzonego badania stały się prace naukowe oraz prawo krajowe i krajów obcych na badany temat. W artykule przeanalizowano ustawodawstwo Ukrainy i innych krajów dotyczące ograniczenia praw człowieka, w szczególności prawa do tajemnicy korespondencji, w warunkach stanu wyjątkowego. Wyróżniono trzy modele konstytucyjnej regulacji ograniczeń praw i wolności człowieka w stanie wyjątkowym, scharakteryzowano każdy z nich za pomocą przepisów konstytucji obcych krajów. Określono optymalny z tych modeli, który spełnia wymagania państwa prawnego. Okazało się, że na Ukrainie działa inny, wyróżniający się model konstytucyjnej regulacji ograniczeń praw człowieka w warunkach stanu wyjątkowego. Dlatego zalecono dostosowanie istniejącego modelu na Ukrainie do optymalnego i rozpow szechnionego wśród obcych krajów. Autor zaproponował dokonanie odpowiednich zmian w Konstytucji Ukrainy i ustawie Ukrainy „O reżimie prawnym stanu wyjątkowego”, koniecznie biorąc pod uwagę przepisy prawa państw obcych obowiązujące w warunkach stanu wyjątkowego. Zdaniem autora pozwoli to skutecznie zapewnić i chronić prawa człowieka, w szczególności prawo do tajemnicy korespondencji w warunkach stanu wyjątkowego.

Słowa kluczowe: prawo do tajemnicy korespondencji; prawa i wolności człowieka; ograniczenie; stan wyjątkowy; konstytucja; prawo; konstytucyjny model regulowania ograniczeń praw i wolności człowieka.

Вступ. Дотримання прав і свобод людини є пріоритетним завданням кожної демократичної держави. Безумовно, у сучасному цивілізованому світі людина є найвищою соціальною цінністю, а основним завданням держави стає закріплення в законах прав і свобод і забезпечення їх реалізації.

Однак жодна країна світу не застрахована від виникнення надзвичайних ситуацій, які характеризуються несподіваністю, швидкоплинністю, непередбачуваністю та призводять чи можуть призвести до людських і матеріальних утрат, створювати загрозу життю і здоров'ю людей. З метою усунення подібних загроз і ліквідації наслідків таких ситуацій органи державної влади можуть запроваджувати особливий адміністративно-правовий режим – режим надзвичайного стану.

Його запровадження неодмінно супроводжується обмеженням окремих прав і свобод людини та громадянина, що передбачає зміну правового статусу особи. В.І. Новоселов зазначав: «В умовах, коли є реальна загроза державній або громадській безпеці або державна чи громадська безпека вже порушені, в інтересах держави і суспільства буває необхідно змінювати правовий статус громадян. Це означає, по-перше, покладання на громадян додаткових обов'язків, викликаних конкретними обставинами особливого походження, по-друге, певне звуження можливостей для реалізації деяких прав і особистих свобод. Така зміна кола прав і обов'язків має місце лише як тимчасовий захід, як правило, на обмеженій території» (Хила, 2019: 40).

Питання, пов'язані з визначенням надзвичайного стану, порядком його введення та скасування, обмеженням прав і свобод людини в умовах його запровадження, висвітлювалися в наукових працях різних часів. Серед зарубіжних науковців варто згадати й відзначити праці Карла Шмітта «Диктатура», Джорджіо Агамбена «Надзвичайний стан», В.М. Гессена «Виключний стан», О.С. Алексєєва «Виникнення надзвичайно-вказного права та його політичне значення» (Протасенко, 2009: 108–109).

Чимало українських учених присвятили наукові доробки зазначеній проблемі, серед них – Л.М. Демидова, Н.С. Сергєєва, С.О. Кузнiченко, О.П. Процюк, С.О. Магда, Ю.О. Фігель, О.Ф. Шкітов, О.М. Ларін, О.М. Домрін.

Проте більшість цих праць торкаються саме специфіки надзвичайного стану як особливого правового режиму та загальної характеристики обмежень, які стосуються прав і свобод людини. До того ж вітчизняна правова наука поки не дала відповіді на низку питань щодо правового режиму надзвичайного стану. Уважається, що в науковій літературі не надто повно висвітлено доцільність існування всіх передбачених законодавством про надзвичайний стан обмежень прав і свобод людини (Славко, 2016: 74). Можна відзначити відсутність наукових праць, які б висвітлювали особливості обмеження окремих прав і свобод людини в умовах надзвичайного стану, зокрема права на таємницю кореспонденції. Безумовно, це право є одним із основоположних і невід'ємних прав людини. Крім того, це право є елементом приватного й сімейного життя особи та гарантується як міжнародними, так і національними нормами права.

Основна частина. Очевидно, що сьогодні рівень дослідження питань забезпечення прав людини в умовах надзвичайного стану неможливо вважати достатнім. Тому в силу своєї специфічності ці питання потребують подальших досліджень і напрацювань.

Метою статті є аналіз законодавчих норм іноземних держав, якими встановлюються обмеження права на таємницю кореспонденції в умовах надзвичайного стану, та порівняння їх з нормами вітчизняного

законодавства задля вдосконалення забезпечення конституційного права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції в Україні в умовах надзвичайного стану.

Відповідно до поставленої мети, у процесі дослідження необхідно виконати такі завдання:

- з'ясувати сутність і види обмеження прав і свобод людини в умовах надзвичайного стану;
- дослідити законодавство іноземних держав, яким установлюють обмеження права на таємницю кореспонденції в умовах надзвичайного стану;
- виділити й узагальнити принципи правомірного обмеження права на таємницю кореспонденції в умовах надзвичайного стану в різних країнах;
- провести порівняльний аналіз законодавства України та іноземних держав з досліджуваного питання;
- виявити шляхи вдосконалення забезпечення конституційного права на таємницю кореспонденції в Україні в умовах надзвичайного стану шляхом імплементації норм законодавств іноземних держав.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження стали наукові праці з окремих питань, зокрема щодо порядку введення та особливостей режиму надзвичайного стану, обмеження прав і свобод людини, у тому числі в умовах надзвичайного стану. Нормативною базою дослідження є законодавство України в цій сфері та конституційне законодавство зарубіжних країн.

Методологію дослідження становить комплекс філософських, загальнонаукових і спеціально наукових методів пізнання. Так, наприклад, діалектичний метод дослідження дав змогу дослідити юридичну природу конституційно-правових обмежень прав і свобод людини в умовах надзвичайного стану, охарактеризувати принципи конституційного регулювання таких обмежень і виявити основні тенденції особливостей конституційного регулювання обмежень прав людини в умовах надзвичайного стану в різних країнах.

Порівняльно-правовий метод дав можливість дослідити специфіку правової регламентації конституційних обмежень прав і свобод людини в умовах надзвичайного стану в зарубіжних країнах. Активне використання методу аналізу в дослідженні дало змогу проаналізувати наявні моделі конституційного регулювання обмежень прав і свобод людини та виокремити найбільш оптимальну. За допомогою системного методу розкрито наявні питання щодо закріплення конституційних обмежень прав людини в умовах надзвичайного стану в Україні.

Аналіз нормативно-правового регулювання обмежень прав і свобод людини за умов введення надзвичайного стану проведений із застосуванням нормативно-юридичного методу. Використання формально-логічного методу та методу прогнозування забезпечило розроблення відповідних рекомендацій щодо вдосконалення забезпечення прав і свобод людини в умовах надзвичайного стану, зокрема й права на таємницю кореспонденції.

Результати. Відомо, що поняття «надзвичайний стан» почали застосовувати з 1945 року, замінивши ним терміни «стан війни» й «облогове становище». Сам термін «надзвичайний стан» використовують у двох значеннях. У першому – він відповідає англійському терміну, який у фундаментальному «Новому словнику англійської мови» тлумачиться як «раптова або неочікувана подія, що вимагає негайних дій». У другому – це поняття визначається як «спеціальні правила, що застосовуються до громадян за будь-яких особливих обставин» (Вороніна, 2015: 95–96).

Очевидно, що в разі виникнення ситуацій, коли нормальне функціонування суспільства і держави внаслідок тих чи інших причин стає неможливим, коли виникає потреба введення надзвичайного стану, завдання забезпечення прав і свобод людини набуває особливого значення (Фігель, 2015: 222).

Звуження обсягу прав людини, а також чинники, що унеможливають або ускладнюють реалізацію особою прав і свобод, характеризують сутність обмеження прав людини (Васечко, 2013: 5). Уважається, що обмеження прав і свобод людини – це певні заборони, які покликані змінити поведінку особи через обмеження суб'єктивного права (Фігель, 2015: 223).

Звісно, при введенні режиму надзвичайного стану баланс між владними повноваженнями держави та правами і свободами людини порушується на користь держави. У таких умовах держава має можливість більшою мірою контролювати поведінку людей шляхом установлення обмежень майже всіх конституційно закріплених прав і свобод (Хила, 2019: 41).

Зарубіжний досвід показує, що перші спроби законодавчого закріплення в чинних Конституціях можливості державної влади вживати виняткових заходів у разі настання надзвичайних ситуацій можна зустріти ще в Конституції Сполучених Штатів Америки. Так, частина 2 статті 9 цього нормативного акта містить указівку на те, що права населення не можуть бути обмежені чи порушені з боку держави, за винятком випадків, коли цього вимагає громадська безпека через вторгнення або повстання (Славко, 2016: 75).

У зарубіжних країнах обмеження прав і свобод людини в умовах надзвичайного стану зазвичай означають тимчасову відмову від гарантій особистої недоторканності й недоторканності житла; свободи слова, включаючи свободу друку й інформації, свободи мітингів і зборів, свободи об'єднань; права на проведення страйків; свободи пересування та вибору місця проживання, таємниці листування; економічних прав і свобод. При цьому обмеження прав і свобод людини в умовах надзвичайного стану не мають довільного характеру. Сучасні конституції переважно виходять з концепції правової держави, однією з ознак якої є визнання природного характеру прав і свобод людини (Хила, 2019: 41).

Аналіз конституційного законодавства зарубіжних країн дає змогу виділити три моделі конституційного регулювання обмеження прав і свобод людини в умовах надзвичайного стану.

Перша модель передбачає встановлення Конституцією переліку тільки тих прав, які можна обмежити в умовах надзвичайного стану. Так, згідно зі статтею 48 Конституції Греції, у випадку війни, мобілізації через

зовнішню небезпеку або пряму загрозу національній безпеці, а також виявлення збройного руху, спрямованого на повалення демократичного правління, Парламент своїм рішенням, прийнятим за пропозицією Уряду, уводить у дію на певній частині або на всій території країни закон про стан облоги і призупиняє дію частини або всіх положень, у тому числі статті 9, що гарантує недоторканність особистого й сімейного життя людини.

Аналогічним чином регулюється обмеження прав і свобод в умовах надзвичайного стану в Іспанії. Відповідно до статті 55 Конституції Іспанії, в умовах надзвичайного стану або війни (облоги) можуть бути припинені серед інших і право на таємницю листування, у тому числі поштових і телеграфних повідомлень, а також телефонних переговорів (у нормальних умовах обмеження цього права можливе лише на підставі судового рішення).

Відповідно до частини 2 статті 103 Конституції Королівства Нідерландів, оголошення надзвичайного стану може спричинити призупинення основних прав особистості, установлених Конституцією, зокрема права на таємницю листування, телефонних і телеграфних повідомлень.

Сутність другої моделі конституційного закріплення обмеження прав і свобод людини в умовах надзвичайного стану полягає в тому, що конституція містить перелік тільки тих прав, які в жодному випадку обмежувати не можна (Хила, 2019: 41–42). Наприклад, стаття 12 Закону Білорусі «Про воєнний стан» містить перелік заходів, які можуть бути реалізовані органами державної влади для протидії загрози нападу. Проаналізувавши положення цієї статті, можна дійти висновку про обмеження окремих, гарантованих Конституцією, прав і свобод людини, серед яких і свобода зв'язку, кореспонденції та друку шляхом вилучення любительських радіостанцій, введення контролю за засобами масової інформації, створення органів цензури та акредитації журналістів (Славко, 2016: 77). До того ж у статті 63 Конституції Білорусі серед прав, які не можуть обмежуватися навіть в умовах надзвичайного стану, відсутнє право на таємницю кореспонденції, телефонних та інших повідомлень, яке гарантоване статтею 28 Основного Закону Білорусі (Конституція Республіки Білорусь, 1994). Відповідно, тут має місце друга модель регулювання обмеження прав і свобод людини, оскільки Конституція перелічує лише ті права, які не можна обмежувати.

Третя модель регулювання обмежень допускає обмеження прав і свобод людини в умовах надзвичайного стану, але не встановлює перелік таких прав, а відсилає до спеціального закону (Хила, 2019: 43). Прикладом такої моделі може бути законодавство Молдови. Так, Конституція Молдови не встановлює переліку прав, які можна або не можна обмежувати у зв'язку з введенням на території країни надзвичайного стану. А щодо права на таємницю кореспонденції, то в статті 30 Основного Закону Молдови зазначено, що обмеження таємниці листування, телеграм та інших поштових відправлень, телефонних розмов та інших видів зв'язку може бути допущено у випадках, коли це необхідно в інтересах національної безпеки (Конституція Республіки Молдови, 1994). Водночас положення Закону Молдови «Про режим надзвичайного, воєнного стану чи стану облоги» передбачають потенційне обмеження державою права на таємницю кореспонденції шляхом введення спеціальних правил користування засобами зв'язку (Славко, 2016: 77).

Певна річ, модель конституційного регулювання обмеження прав і свобод людини в умовах надзвичайного стану, за якою конституція закріплює вичерпний перелік прав, які можна обмежити, видається найбільш оптимальним і таким, що відповідає вимогам правової держави. За висловом Джеймса Джексона, одного з делегатів першого федерального Конгресу Сполучених Штатів Америки: «У юриспруденції існує аксіома, яка рівною мірою стосується Біля про права, що перерахування застережень спрямоване на виключення тих обставин, які повинні бути виключені; отже, якщо не домовитися про кожне право, яке не входить у повноваження влади, то буде розумітися, що всі інші права залишаються на її (влади) власний розсуд» (Хила, 2019: 43).

Аналіз законодавчого регулювання обмеження прав і свобод людини, у тому числі її права на таємницю кореспонденції, у зв'язку з введенням надзвичайного стану в різних країнах дає змогу виділити й узагальнити принципи правомірності таких обмежень. До них можна зарахувати, зокрема, таке:

- обмеження прав і свобод людини в умовах надзвичайного стану викликано тим, що реалізація таких прав може призвести до збільшення соціальної напруженості та створити перешкоди для органів державної влади, уповноважених підтримувати й відновлювати конституційний правопорядок;
- громадяни обов'язково мають бути проінформованими про те, що на території, де вони проживають чи перебувають, введено надзвичайний стан і які права і свободи у зв'язку з цим будуть обмежені;
- обмеження прав і свобод людини в умовах надзвичайного стану має носити тимчасовий характер;
- навіть в умовах введення надзвичайного стану окремі права людини не можна обмежувати: право на свободу від катувань, від жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання; право не бути в рабстві чи підвільному стані; право на визнання правосуб'єктності;
- обмеження прав і свобод людини не повинні супроводжуватися дискримінацією на основі раси, кольору шкіри, мови, статі, віросповідання;
- обмеження прав і свобод людини в умовах надзвичайного стану повинні здійснюватися під парламентським контролем, тобто введення надзвичайного стану та продовження терміну його дії обов'язково має бути схвалено парламентом;
- введення надзвичайного стану не припиняє діяльності судових органів, а тому громадяни зберігають своє право на звернення до суду за захистом своїх прав і свобод, а також оскарження незаконних обмежень цих прав (Хила, 2019: 43).

Зазначених принципів і гарантій дотримується і Європейський суд з прав людини (далі – Суд) у практиці. Так, у справі *Lawless v. Ireland* Суд з'ясував, що суспільною небезпекою, яка може стати причиною введення

надзвичайного стану, є виключно кризова або надзвичайна ситуація, яка стосується всього населення і становить загрозу для організованого життя спільноти. У рішеннях у справах *Ireland v. United Kingdom* та *Aksoy v. Turkey* Суд зазначив, що суспільна загроза має бути такою, що вже фактично настала, або такою, що неминуче настане. Суд також зробив спеціальне застереження, яке вказує на право держави вжити заходів, які будуть захищати суспільну безпеку від подій, що настануть у майбутньому. Але в такому разі ці заходи мають ґрунтуватися на достовірній інформації, якою володіє уряд держави. Про це, зокрема, Суд зазначив у рішенні у справі *A. And Others v. The United Kingdom*. Незважаючи на визнання за урядом доволі широкого права розсуду щодо кола підстав, які можуть слугувати підставою для введення надзвичайного стану, Суд наголосив на тому, що таке право не є безмежним. Наприклад, у рішенні у справі *Denmark, Norway, Sweden and the Netherlands v. Greece* Суд вирішив, що не було достатніх доказів на користь того, що в уряді існувала реальна необхідність увести воєнний стан та обмежувати права людини (Славко, 2016: 77).

Варто відзначити, що в Україні має місце друга модель регулювання обмежень прав і свобод людини в умовах надзвичайного стану, адже статтею 64 вітчизняної Конституції проголошено, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть установлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Зазначається перелік статей, у яких закріплені права і свободи, що не можуть бути обмежені. З огляду на те що в цьому переліку відсутня стаття 31 Основного Закону України, яка гарантує кожному право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, то, очевидно, це право може обмежуватися в разі введення режиму надзвичайного стану. Водночас серед заходів правового режиму надзвичайного стану, які допускають обмеження прав і свобод людини, що закріплені Законом України «Про правовий режим надзвичайного стану», відсутні заходи щодо обмеження права на таємницю кореспонденції осіб в умовах надзвичайного стану. Лише в статті 18 Закону міститься норма про особливі правила користування зв'язком і передачі інформації через комп'ютерні мережі.

Отже, чинна в Україні модель регулювання обмежень прав і свобод людини в умовах надзвичайного стану, зокрема щодо права на таємницю кореспонденції, неповною мірою відповідає вимогам правової держави. Імовірно, що норми законодавства в цій сфері залишають на розсуд державних органів, уповноважених увести надзвичайний стан, питання про те, які права і свободи людини можна обмежувати у зв'язку з введенням надзвичайного стану. Певна річ, у такому випадку конституційне право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції залишається незахищеним від неправомірного обмеження під приводом усунення суспільної загрози.

Загалом аналіз чинного законодавства доводить, що перелік прав, які зобов'язується гарантувати українська держава за умови введення надзвичайного стану, не суперечить мінімальним вимогам, установленим світовою спільнотою (Славко, 2016: 75). При цьому з метою вдосконалення національного законодавства про надзвичайний стан доцільно використовувати наявну в західноєвропейських країнах і Сполучених Штатах Америки практику правового регулювання основних питань запровадження та підтримання надзвичайного стану. Низку положень надзвичайного законодавства зарубіжних країн, у тому числі щодо чіткого визначення обмежень прав і свобод людини, варто розглядати як перспективні, які необхідно враховувати для подальшої імплементації їх у вітчизняне законодавство (Ковалів, Рутар, Павлишин, 2015: 186–187). Так, видається доречним трансформувати українську модель регулювання обмежень прав і свобод людини в умовах надзвичайного стану з чинної другої до найбільш оптимальної першої, при якій Конституція встановлює перелік тих прав, які можна обмежити. Зокрема, рекомендується внести зміни до статті 64 Основного Закону України, щоб, замість переліку статей Конституції, які гарантують права, що не можуть бути обмежені, зазначити чіткий перелік прав і свобод людини, які можуть бути обмежені в умовах надзвичайного стану. Це дасть змогу ефективно забезпечувати й захищати ці права, у тому числі й право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції.

Крім того, рекомендується конкретизувати норму спеціального Закону «Про правовий режим надзвичайного стану» щодо особливих правил користування зв'язком і передачі інформації через комп'ютерні мережі. Певно варто доповнити цю норму (пункт 8 статті 18 Закону) особливими правилами й щодо різних видів кореспонденції.

Висновки. Дослідження й аналіз законодавства зарубіжних країн щодо обмеження прав і свобод людини в умовах надзвичайного стану дає змогу дійти висновку про існування трьох моделей конституційного регулювання обмежень прав і свобод людини в умовах надзвичайного стану. За першою з них, Конституція держави встановлює перелік лише тих прав, які можна обмежити. За другою, навпаки, у Конституції перелічуються тільки ті права, які в жодному випадку обмежувати не можна. Третя модель регулювання полягає в тому, що Конституція передбачає обмеження прав людини в умовах надзвичайного стану, однак не вказує, яких саме, а відсилає до спеціального закону. Уважається, що перша модель регулювання обмежень є найбільш оптимальною та такою, що відповідає вимогам правової держави.

Порівняння законодавства зарубіжних країн щодо обмеження прав в умовах надзвичайного стану та чинного законодавства України демонструє загалом відповідність національних норм вимогам світових стандартів. Утім в Україні діє друга модель конституційного регулювання обмежень прав і свобод людини в умовах надзвичайного стану, що, на нашу думку, неповною мірою відповідає вимогам правової держави. Це, зокрема, стосується й обмеження в умовах надзвичайного стану конституційного права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Оскільки в Конституції України серед переліку прав, які не можна обмежувати навіть в умовах надзвичайного стану, це право відсутнє, а Закон

України «Про правовий режим надзвичайного стану» також не містить норм щодо права на таємницю кореспонденції в таких умовах, то ж установлення обмежень цього права залишається на розсуд державних органів, уповноважених запроваджувати режим надзвичайного стану.

Саме тому рекомендується внести у вітчизняне законодавство певні зміни з урахуванням положень надзвичайного законодавства зарубіжних країн. А саме в статті 64 Конституції України, замість переліку статей Конституції, які встановлюють права, що не можуть бути обмежені в умовах надзвичайного стану, зазначити чіткий перелік прав, які можуть бути обмежені за таких особливих умов. Це дасть змогу трансформувати чинну модель регулювання обмежень прав людини до більш оптимальної й найбільш поширеної серед зарубіжних країн. Крім того, доцільно доповнити пункт 8 статті 18 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» положенням про особливі правила обмеження різних видів кореспонденції.

Список використаних джерел:

1. Васечко Л. Обмеження прав людини в умовах глобалізації: проблеми теорії і практики. *Юридична Україна*. 2013. № 1. С. 4–8.
2. Вороніна Н.В. Щодо питання забезпечення прав людини в умовах надзвичайного стану. *Часопис цивілістики*. 2015. Вип. 18. С. 95–98.
3. Ковалів М.В., Рутар А.І., Павлишин Ю.В. Порядок і підстави введення правового режиму надзвичайного стану. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 180–188.
4. Конституція Республіки Білорусь. 1994. URL: <https://pravo.by/pravovaya-informatsiya/normativnye-dokumenty/konstitutsiya-respubliki-belarus/#26> (дата звернення: 02.12.2020).
5. Конституція Республіки Молдова. 1994. URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30390931#pos=8;-106 (дата звернення: 02.12.2020).
6. Протасенко К. Огляд нормативно-правової бази режиму надзвичайного стану в Україні. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2009. № 1. С. 107–114.
7. Славко А.С. Обмеження прав і свобод людини і громадянина за умов дії режиму воєнного стану: порівняльно-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. Вип. 41. Том 2. С. 74–78.
8. Фігель Ю.О. Обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія «Юридична»*. 2015. Вип. 2. С. 222–230.
9. Хила І.Ю. Конституційні основи обмеження прав і свобод в умовах надзвичайного стану: досвід зарубіжних країн. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 2. Том 1. С. 39–44. URL: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2019.2-1.6> (дата звернення: 02.12.2020).

References:

1. Vasechko, L. (2013). Obmezhennya prav lyudyny v umovakh hlobalizatsiyi: problem toeriyi i praktyky [Restrictions of human rights in the context of globalization: problems of theory and practice]. *Yurydychna Ukraina*, №1, pp. 4–8.
2. Voronina, N.V. (2015). Shchodo pytannya zabezpechennya prav lyudyny v umovakh nadzvychaynoho stanu [On the issue of ensuring human rights in a state of emergency]. *Chasopys tsyvilistyky*, issue 18, pp. 95–98.
3. Kovaliv, M.V., Rutar, A.I., Pavlyshyn, Yu.V. (2015). Poryadok i pidstavy vvedennya pravovoho rezhymu nadzvychaynoho stanu [The procedure and grounds for the introduction of the legal regime of the state of emergency]. *Naukovyy visnyk Lvivskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav*, № 2, pp. 180–188.
4. Konstytutsiya Respubliki Bilorus (1994). URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30390931#pos=8;-106 (data zvernennya: 02.12.2020).
5. Konstytutsiya Respubliki Moldova (1994). URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30390931#pos=8;-106 (data zvernennya: 02.12.2020).
6. Protasenko, K. (2009). Ohlyad normatyvno-pravovoyi bazy rezhymu nadzvychaynoho stanu v Ukraini [Review of the regulatory framework of the state of emergency]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnogo upravlinnya pry Prezidentovi Ukrainy*, №1, pp. 107–114.
7. Slavko, A.S. (2016). Obmezhennya prav i svobod lyudyny i hromadyanyna za umov dii rezhymy voiennoho stanu: porivnyalno-pravovyy aspekt [Restrictions of human and civil rights and freedoms under the conditions of martial law: a comparative legal aspect]. *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, Seriya Pravo, issue 41, volume 2, pp. 74–78.
8. Figel, Yu.O. (2015). Obmezhennya prav lyudyny v umovakh voiennoho stanu [Restrictions of human rights under martial law]. *Naukovyy visnyk Lvivskoi komertsii noi akademii*, Seriya – Urydychna, issue 2, pp. 222–230.
9. Khyla, I.Yu. (2019). Konstytutsiini osnovy obmezhennya prav i svobod v umovakh nadzvychaynoho stanu: dosvid zarubizhnykh krain [Constitutional bases of restriction of the rights and freedoms in the conditions of a state of emergency: experience of foreign countries]. *Naukovyy visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava*, issue 2, volume 1, pp. 39–44. DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2019.2-1.6>.